

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
Факультет спеціальної освіти та соціально-гуманітарних наук
Кафедра спеціальної освіти

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Особливості розвитку уваги у дітей старшого дошкільного віку із загальним
недорозвиненням мовлення III ступеня

Виконала: здобувач освіти
групи СОБ(л)-4(2)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Перевало Ірина Вікторівна
Керівник: Смоляк В.М.
Рецензент: Линдіна Є.Ю.
Нормоконтроль: _____ Алла НАДТОЧІЙ

Запоріжжя

2025 р.

РЕФЕРАТ

Бакалаврська робота: 46 с., 7 табл., 41 джерело.

Мета дослідження: дослідити особливості уваги у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення III ступеня.

Об'єкт дослідження: розвиток уваги у дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: розвиток уваги у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення III ступеня.

Методи дослідження: теоретичні (вивчення й аналіз літературних джерел, узагальнення та систематизація, порівняння); емпіричні (спостереження, експеримент, аналіз мовленнєвої діяльності дітей); статистичні (кількісна та якісна обробка даних).

Увага як пізнавальний процес відіграє важливу роль у психічному розвитку дитини, забезпечуючи успішність сприймання, запам'ятовування, навчальної діяльності та соціальної взаємодії. Особливої актуальності питання формування уваги набуває у дітей старшого дошкільного віку, оскільки саме на цьому етапі відбувається інтенсивна підготовка до навчання у школі. У випадку наявності загального недорозвинення мовлення III ступеня, розвиток уваги зазнає суттєвих труднощів, що зумовлює потребу в комплексному дослідженні цього феномену.

Проблематика розвитку уваги у дітей із загальним недорозвиненням мовлення є надзвичайно важливою для логопедичної, психологічної та педагогічної практики.

РОЗВИТОК УВАГИ, ДОШКІЛЬНИЙ ВІК, ЗАГАЛЬНЕ НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ, ПСИХІЧНІ ПРОЦЕСИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ, ОСОБЛИВІ ОСВІТНІ ПОТРЕБИ

ВСТУП

Актуальність дослідження. Увага є однією з провідних функціональних систем, яка забезпечує організацію психічної діяльності дитини, її цілеспрямованість, ефективність навчання та успішну соціалізацію. Саме завдяки здатності до концентрації уваги формуються інші когнітивні процеси – сприймання, пам'ять, уява, мислення. Особливо важливим є становлення уваги у період старшого дошкільного віку, коли відбувається перехід до нового етапу розвитку – готовності до навчальної діяльності у шкільному середовищі.

У дітей із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) III ступеня формування уваги ускладнене як з боку мовленнєвих обмежень, так і з боку загальної незрілості психічних процесів. Вони часто не можуть тривалий час зосереджуватися на вербальних інструкціях дорослого, легко відволікаються, демонструють нестійкість уваги, особливо у завданнях, що потребують мовного аналізу. Їхня увага має імпульсивний характер, а переробка інформації часто фрагментарна й поверхнева, що, у свою чергу, впливає на продуктивність сприймання, мислення та пам'яті.

Сучасний інформаційний простір, зокрема надмірне використання гаджетів у повсякденному житті дитини, створює додаткове навантаження на ще не сформовані механізми уваги. Екранні стимули, які швидко змінюються, унеможливають розвиток довільного контролю над пізнавальною діяльністю. Дітям із ЗНМ, які вже мають труднощі з мовленнєвим опосередкуванням дій, особливо складно утримувати увагу на одному завданні або об'єкті тривалий час. В результаті у них формується своєрідний стиль уваги – нестійкий, ригідний, з труднощами у перемиканні та розподілі.

Не менш важливими є і біологічні чинники – генетична обумовленість, органічні ураження нервової системи, функціональна незрілість лобових відділів кори головного мозку, що відповідають за саморегуляцію та контроль.

Діти з мовленнєвими порушеннями нерідко мають недорозвинені механізми довільної уваги, яка потребує зусиль, вольової регуляції та мовного супроводу дій.

У класичних психологічних теоріях увагу розглядають як стан психічної активності, який відображає зосередженість особистості на певному об'єкті. Так, К. Ушинський визначав увагу як «двері до душі», через які надходить усе, що сприймає людина із зовнішнього світу. У працях А. Ухтомського, В. Джемса, Т. Рібо, Е. Тітченера та В. Вундта було закладено основи розуміння уваги як феномену вибіркової свідомості. Також проблематика уваги набула широкого вивчення у працях Л. Виготського, П. Гальперіна, С. Рубінштейна, О. Леонтьєва, Д. Узнадзе. Зокрема, М. Добринін трактував увагу як спрямованість і зосередженість свідомості на діяльності з об'єктом.

У контексті нейропсихології увага розглядається не лише як психічне явище, а як функціональна система мозку, пов'язана з діяльністю ретикулярної формації, яка забезпечує активацію та підтримку стану бадьорості й готовності до реакції на зовнішні стимули. Доведено, що функціонування довільної уваги опосередковується кортикальними структурами, зокрема лобовими долями, які тісно пов'язані з розвитком мовлення.

Для дітей із ЗНМ III ступеня характерною є не лише недостатня мовленнєва реалізація, а й труднощі у регуляції пізнавальної діяльності в цілому. Саме тому розвиток уваги в такої категорії дітей потребує особливого корекційно-розвивального підходу, що базується на використанні методів, спрямованих на стимулювання довільної уваги, з урахуванням мовленнєвого профілю кожної дитини.

Таким чином, ураховуючи значущість уваги як засобу організації психіки та мовлення, дослідження особливостей її розвитку у дітей із загальним недорозвиненням мовлення III ступеня є актуальним і необхідним для сучасної логопедичної практики. Психологічна й педагогічна допомога таким дітям повинна враховувати як загальнопсихологічні закономірності

розвитку уваги, так і специфічні бар'єри, пов'язані з порушеннями мовлення, що зумовлюють вторинні труднощі когнітивного характеру.

Мета дослідження – дослідити особливості уваги у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення III ступеня.

Об'єкт дослідження – розвиток уваги у дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – розвиток уваги у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення III ступеня.

Методи дослідження: теоретичні (вивчення й аналіз літературних джерел, узагальнення та систематизація, порівняння); емпіричні (спостереження, експеримент, аналіз мовленнєвої діяльності дітей); статистичні (кількісна та якісна обробка даних).

Відповідно до поставленої мети визначені завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових джерел щодо проблеми уваги як психічного стану та пізнавального процесу в дошкільному віці.
2. Розглянути психологічні особливості розвитку дітей з нормотиповим розвитком старшого дошкільного віку.
3. Розглянути психологічні особливості розвитку дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення III ступеня.
4. Дослідити специфіку формування уваги у дітей з мовленнєвими порушеннями на основі сучасних підходів до корекційної педагогіки та нейропсихології.
5. Виявити рівень розвитку різних властивостей уваги (стійкості, концентрації, розподілу, переключення) у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ III ступеня за допомогою відповідних методик.

Для розв'язання поставлених завдань і перевірки гіпотези використано такі методи дослідження: аналіз теоретичних джерел та узагальнення наукових досліджень у галузі психології та педагогіки, вивчення та узагальнення передового педагогічного досвіду, спостереження за дітьми в умовах корекційного навчання, бесіди з педагогами та психологами, а також

проведення опитування серед батьків дітей з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення.

Дипломна робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

ВИСНОВКИ

Під час дослідження ми розкрили психологічні особливості розвитку уваги у дітей старшого дошкільного віку з нормотиповим розвитком та у дітей із загальним недорозвиненням мовлення III ступеня. Теоретичне й емпіричне опрацювання проблеми дозволило нам комплексно проаналізувати функції уваги в системі пізнавальної діяльності дитини-дошкільника та встановити специфіку її формування в умовах мовленнєвих порушень.

Ми проаналізували основні підходи до вивчення уваги у вітчизняній та зарубіжній психології. Було з'ясовано, що увага як пізнавальний процес забезпечує вибірковість і регуляцію психічної діяльності, її напрямок і стійкість. Вона не є самостійною функцією, а виникає у зв'язку з іншими психічними явищами – сприйманням, мисленням, пам'яттю, мовленням. У структурі уваги виокремлюються такі основні характеристики: концентрація, обсяг, перемикання, розподіл і стійкість.

Ми визначили вікові особливості розвитку уваги у дітей старшого дошкільного віку. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури встановлено, що у цьому віці відбувається активний розвиток довільної уваги, зростає її стійкість, з'являється здатність до переключення та розподілу. Важливу роль у розвитку уваги на цьому етапі відіграють мовлення та ігрова діяльність.

Ми охарактеризували психологічні особливості дітей із загальним недорозвиненням мовлення III ступеня. Було виявлено, що порушення мовлення впливають не лише на комунікативну сферу, але й на загальний розвиток пізнавальних процесів, зокрема уваги. У таких дітей спостерігаються труднощі з довільною регуляцією дій, недостатній розвиток внутрішнього мовлення, що знижує здатність до концентрації, самоконтролю та виконання складних завдань.

Ми провели емпіричне дослідження розвитку уваги у дітей з нормотиповим розвитком та у дітей із ЗНМ III ступеня. У дослідженні взяли

участь 16 дітей старшого дошкільного віку, розподілених на дві групи. Для діагностики використовувалися методики, спрямовані на вивчення різних характеристик уваги. Аналіз результатів показав, що діти з нормотиповим розвитком мають сформовану довільну увагу високого рівня, тоді як діти із ЗНМ III ступеня демонструють суттєві труднощі у всіх її складових: низький рівень концентрації, нестійкість, ригідність, труднощі з розподілом та перемиканням уваги.

Ми підтвердили висунуту гіпотезу дослідження, згідно з якою розвиток уваги у дітей із загальним недорозвиненням мовлення III ступеня має істотні особливості, які значною мірою зумовлені як мовленнєвим дефіцитом, так і недостатньою сформованістю виконавчих функцій та саморегуляції. Результати дослідження свідчать про потребу цілеспрямованого корекційного впливу на пізнавальну сферу таких дітей із залученням спеціальних методик розвитку уваги.

Проведене дослідження показало, що ця тема є недостатньо вивченою у сучасній спеціальній педагогіці, особливо на перетині логопедії та дитячої психології. Ми дійшли висновку, що проблема розвитку уваги у дітей із ЗНМ III ступеня має бути об'єктом подальших міждисциплінарних наукових розвідок.

У перспективі нами заплановане подальше вивчення особливостей формування довільної уваги у цих дітей, зокрема через створення програми ігрових корекційно-розвиткових занять з урахуванням індивідуальних мовленнєвих можливостей, мотиваційної сфери та рівня сформованості самоконтролю.

1.